

Tråkigheten och kusinen ondskan

En nära vän som var uttråkad och bestämde sig för att pröva knark. Och dog. Det var en av anledningarna till att Lars Svendsen skrev boken "Långtråkighetens filosofi". Under arbetet med den boken insåg han att tristessen även får oss att begå onda handlingar. Så nästa bok blev: "Ondskans filosofi"

Ja, för alla som fått stifta bekantskap med huvudpersonen i Bret Easton Ellis roman "American Psycho" är det glasklart. Patrick Bateman är ung, snygg, intelligent och förmögen finansvalp på Wall Street. Men så in till döden uttråkad av sitt ytliga och meningslösa liv, där moral och medmänsklighet ersatts av svindyra klädmärken, rastlöst sex och en ständig jakt på de trendigaste restaurangerna - eller varför inte det flashigaste visitkortet. Bateman börjar mörda för att härda ut, och måste ständigt begå alltmer sadistiska handlingar för att över huvudtaget känna något. Trots det fullständigt motbjudande våldet är "American Psycho" inte bara en sjuk historia om en vrickad man. Historien skulle inte väckt så mycket obehag om det inte fanns beröringspunkter med våra egna liv. Med tomheten, men också vad den kan göra med oss. - Alla är vi själsliga släktingar till Bateman, säger Lars H Svendsen och skrattar lite, men är samtidigt djupt allvarlig. - Jo, för även om de flesta av oss inte är så extrema, så kan långtråkigheten få oss att begå saker som inte är bra varken för oss själva eller andra. Ku Klux Klan till exempel, det började ju med gamla sydstatssoldater som var uttråkade efter kriget och ville ha lite kul. Med rötterna i filosofin - som han är docent i - vill Lars H Svendsen diskutera teman som kan tänkas vara angeläget för människor. Existentiell tomhet, identitet, ondska. Han blev känd i Sverige för ett par år sedan med sin bok Långtråkighetens filosofi, och tidigare i år kom "Ondskans filosofi" som blivit ännu mer uppmärksammas.

Det är maj och solgass i Oslo när vi träffar Lars i hans sparsmakat moderna lägenhet i Majorstuens hektiska kvarter. Gatorna är fulla av blivande studenter som tillbringar sina sista skolveckor i märkliga overaller, supandes och sjungandes under den traditionella russefeiringen. Stadens alla ljud sipprar in genom balkongdörren, och vi pratar långtråkighet. Den där känslan som vanligen infinner sig när vi inte kan göra det vi vill, eller måste göra något vi inte vill. Men, frågar Lars H Svendsen i sin bok, hur blir det om vi inte ens vet vad vi vill göra, utan har förlorat förmågan att orientera oss i livet? Då kan vi komma in i den djupa tristess som påminner om viljelöshet, eftersom viljan inte får fäste någonstans. - Det finns en otroligt bra bok om det här, "Orons bok" av Fernando Pessoa. Han

beskriver den där känslan som "att lida utan lidelse, att vilja utan vilja, att tänka utan tankegång" ... Åh, den måste ni bara läsa! Ledan och meningslösheten breder ut sig alltmer, annars skulle inte samhället svämmas över av så många olika slags meningssurrogat, menar Lars. Ledan är den moderna människans privilegium. Ty medan mängden glädje och ilska tycks ha varit relativt konstant genom historien, verkar tristessen ha ökat dramatiskt i omfattning. - Det moderna projektet handlar om att avskaffa traditioner. Men samtidigt som vi blivit lösta från en massa traditionella bindningar och auktoriteter, har vi också gjort oss av med gamla meningsstrukturer. Arbetet, till exempel, ingick förr i ett större meningssammanhang. Vi identifierade oss mycket mer med vårt arbete, medan vi idag är mer främmande och likgiltiga för det. Vi söker febrilt efter nya meningar, men har istället skaffat oss en massa krav. Krav på självförverkligande, lycka, utvecklande arbete, stimulerande fritidsaktiviteter, harmoniska barn, ständig passion och spänning i äktenskapet - you name it. När vi inte kan tillfredsställa dem uppstår ett slags existentiell desperation.

Och så är jakten igång. På mening, något, vad som helst - som ska fylla tomrummet. Kraven på tillfredsställelse är ju synonymt med en brist på tillfredsställelse. Men det är en tillfredsställelse som inte har något med verkliga behov att göra, säger Lars. Utan med begär. Begär efter upplevelser. - Tidsfördriv har blivit en av våra huvudaktiviteter, konstaterar han, och hänvisar återigen till Fernando Pessoa: "Ledan känns särskilt tung när den inte kan förklaras med överksamhet. Den febrila aktivitetens leda är den värsta." Vår ständiga jagande efter olika stimuli leder ju ändå bara tillbaka till ruta ett - tomhet och tristess. Eftersom vi angripit symptomen snarare än själva sjukdomen.

Så här slutar boken "Långtråkighetens filosofi": "En stor källa till djup leda är att vi kräver versaler där vi borde nöja oss med gemener. Även om det inte erbjuds Mening så finns det mening - och tråkighet. Tråkigheten måste accepteras som ett ofrånkomligt faktum, som livets egen tyngdkraft. Det finns ingen storartad lösning, men tråkighetens problem har ingen lösning." Vilken dyster utsaga. Och ändå - så är det ju. Men det behöver inte vara så farligt, menar Lars. Problemet är att vi lever i en terapikultur, där allt ska lösas, där ett mänskligt liv ska vara optimalt på alla plan, och är det inte så, måste det vara något fel. Något sjukt, som ska botas. När det terapeutiska vokabuläret används i vår självdefinition blir själva livet och dess villkor en lång sjukdom. - Men ledan och meningslösheten måste vi acceptera som en del av tillvaron. Dessutom har den också något viktigt att säga oss, om hur vi lever våra liv, vilka krav vi har. Den kan få oss att tänka om. Att det kanske finns annat i livet än shopping och fucking. Vi måste sluta leta efter den stora Meningen i livet, för den finns inte. Livet består av delmeningar, som till exempel vänner, kärlek, barn, naturupplevelser. Tänker man så, blir

det nog lite lättare, tror Lars.

Hela hans bok om långtråkigheten var förresten ett slags självterapi när han genomgick en kris för några år sedan. Dels hade en av hans närmaste vänner dött av en överdos. Samtidigt hade det han sysslat med så länge - filosofi - och som varit det roligaste och mest stimulerande han visste, förvandlats till knastertorra, välartikulerade fraser utan särskilt mycket liv. Plötsligt kändes allting meningslöst. Men så började han skriva för sin egen skull. - Från att ha varit en habil akademiker som levererade kompetenta arbeten om ämnen som jag inte kände för, så började jag skriva om sådant som faktiskt betydde något för mig. Filosofi som också kunde engagera andra människor. Det var så "Långtråkighetens filosofi" blev till.

Allt filosoferande har naturligtvis gett honom tillfälle att fundera över religiösa spörsmål. Fast troende är Lars H Svendsen inte. En vän hävdade att Lars troligtvis var en agnostisk gnostiker. Och jo, han känner väl någon sorts tillhörighet med gnosticisms extremt pessimistiska kosmologi, erkänner han och skrattar lite generat. Inte för inte är Predikaren en av hans favoritböcker i Bibeln. Men om man vänder på frågan: varför är han inte troende? - För att jag aldrig saknat någon gudstro. Alltså, jag har haft religiösa erfarenheter, men de har varit lite för otydliga för att ge en tro. Jag tar sådana saker på väldigt stort allvar. Därför blir jag oerhört provocerad av till exempel framgångsteologin, det är att göra cirkus av något som är så viktigt. Tro handlar om något icke-rationellt. Men alla perspektiv på världen är legitima, konstaterar han med bestämdhet. Man får bara inte glömma att tron är ett av alla perspektiv, och inget ensamt sanningsanspråk. - En viktig del av filosofin är att vaka över att dessa gränser inte överträds, så att filosofera är att hålla minst sju tankar i huvudet samtidigt. När det gäller tron på en Gud håller jag det öppet. Jag tilltalas nog mer av tanken på en Gud i det enkla och lilla, än en slags storhet utanför oss själva. Jag skulle i vart fall aldrig bli en bokstavstroende...

Tro och dess konsekvenser är även ett tema i Lars H Svendsens senaste bok, "Ondskans filosofi". En bok som verkligen prickat rätt i tiden, för ondskan som begrepp är på väg tillbaka efter att länge varit förpassad till de teologiska domänerna. Boken var egentligen klar precis innan händelserna den 11:e september, för redan då hade han tyckt sig se att begreppet ondska fått en renässans, efter att under lång tid stått lågt i kurs. I och med terrorattacken i USA och de händelser som följde, fullkomligt exploderade den politiska retoriken av alla möjliga hänvisningar till ondska. Problemet är att den ondska man talar om är den demoniserande, som om det handlade om människor av en helt annan art. Det bygger på en mycket primitiv förståelse av ondskan, och bidrar till ett vi och dom-tänkande, menar Lars. - När den tyska filmen "Der Untergang" gick upp på de norska biograferna så blev det diskussioner om hur den visade alltför mänskliga sidor av Hitler.

Bilder från hans barn dom väckte också debatt. Man vill inte se sånt. Hitler ska helst vara demonisk, för om han är ond så måste ju jag vara god. Ett sådant resonemang gör ondskan till något utanför oss själva. Vi vanliga, hyggliga människor har inget med den att göra, den hör ihop med sinnessjuka, galna människor. Då blir ondskan irrelevant för vår egen självförståelse, och vi behöver inte ens reflektera över den. - Och det är mycket farligt, för vi är alla kapabla till ondska. Vi behöver se ondskans olika ansikten för att förstå detta. Ondskan som begrepp är en resursfaktor för att orientera oss i världen. Men den viktiga frågan är: Hur ska vi använda det?

Lars H Svendsen är inte särskilt intresserad av frågor som hur ondskan är möjlig, hur den uppkommit, om den är subjektiv eller objektiv. Inte heller ägnar han sin bok åt de abnorma, utstuderade formerna av den. Det skymmer nämligen bara sikten för det verkliga problemet - varför vi gör det onda och hur vi ska bekämpa den. Ondskans problem hör alltså snarare hemma i moralen och politiken, än i teologin eller vetenskapen, menar han.

I sin bok tar han upp fyra typer av ondska. Först den demoniska, sadistiska typen, som de flesta av oss tänker på först. Men genom att demonisera sådana handlingar, blir de obegripliga för oss. Därför bör vi bortse från verkligt sinnessjuka sadister, och snarare fokusera på vanliga människor som begår sadistiska handlingar. Och de är skrämmande många, som lägervakterna under andra världskriget, torterare i de sydamerikanska militärjuntorna eller barndomsgrannar i före detta Jugoslavien och Rwanda. Detta borde få oss att inse att vi alla är kapabla till sådana handlingar i vissa situationer. Därmed inte sagt att varenda en av oss utför dem. Men det är viktigt att vi ställer oss frågan: Vad skulle det krävas för att få mig att göra något sådant? Nästa form är den instrumentella ondskan. Den som medvetet gör ont, fast för att uppnå ett högre syfte. - Ett nödvändigt ont, helt enkelt. Som de amerikanska atombomberna över Hiroshima och Nagasaki, men också bombandet av Bagdad där oskyldiga dör. Sedan har vi den idealistiska ondskan, där man gör något ont i tron att det faktiskt är något gott. Till exempel häxprocesserna och korsfararna, men också Bush-administrationens krig mot terrorismen, som ju rättfärdigas med det gudas försvar mot det onda. Den dumma ondskan, slutligen, kännetecknas av en total brist på reflektion. Man gör ont utan att inse, eller tänka på, att det är en ond handling. Aningslöshet, tanklöshet - men det handlar dessvärre inte om brist på intelligens, utan just frånvaron av reflektion. Och detta är ett av ondskans allvarligaste problem. Liksom likgiltigheten, som låter ondskan hållas, särskilt om det pågår långt borta.

Att ondskan mist sin teologiska relevans i samhället tycker Lars H Svendsen är bra. Men kan man då vara kristen och samtidigt se ondskan för vad den är? - Ja, det ser jag inga problem med. Jag tycker till exempel att Dietrich Bonhoeffer formulerat några av de mest precisa och upplysande

observationerna om ondskans moderna ansikte. Även Bibeln har en hel del intressant att säga om ondskan, även om Lars tycker att den ibland är aningen för pessimistisk i sin människosyn. Jobs bok har han dock svårt för. Han tycker att Gud uppför sig uselt mot Job. Som en riktig mobbare som svarar med mer våld och råstyrka när Job frågar efter det rimliga i det han drabbats av. Samtidigt pekar Jobs bok på ett intressant problem, menar Lars. Jobs vänner lägger inte heller många strån i kors för att hjälpa honom. För eftersom de tror på en högre kosmisk rättfärdighet, så torde ju Job begått någon svårartad synd för att förtjäna allt detta lidande. - Och då hamnar vi i teodicén, vars problem alltid varit att förklara hur Gud kan vara oskyldig när världen innehåller så mycket lidande. Vilket leder till antingen ett rättfärdigande eller bortförklarande av ondskan. Men det onda ska varken rättfärdiggöras eller bortförklaras - det ska bekämpas. Vi har placerats i en värld som förpliktar. Det onda är inte en eventuell Guds problem, utan vårt problem. - Där saknar jag kyrkans och teologernas engagemang. Åtminstone i Norge är kyrkan alldeles för upptagen med att vara folklig och trevlig, så att man ska locka människor. Det tror jag är ett misstag. För om ondskan är en synd, så är varenda en av oss syndare.

(Publicerad i Trots Allt 2005)